

УДК 159.923+316.613

В. А. Гупаловська

ТЕОРІЇ ТА МОДЕЛІ СЕКСУАЛЬНОСТІ: ЧИ Є МІСЦЕ ДЛЯ ДУХОВНОСТІ?

У статті виокремлено найбільш повне психологічне визначення сексуальності людини. Приведено основні відомі на теперішній час напрями дослідження, теорії та моделі сексуальності. Приведено результати психологічного опитування дорослих осіб із приводу їхніх уявлень про власну сексуальність. З'ясовано, що близько 15% респондентів зазначають про наявність переживань трансцендентного характеру, що дає змогу припускати наявність духовного рівня сексуальності особи. Проаналізовано поняття духовності і характеристики трансцендентності. Виокремлено тілесний, душевний та духовний рівень функціонування сексуальності.

Ключові слова: сексуальність, теорії сексуальності, моделі сексуальності, тілесний, душевний і духовний рівень сексуальності, трансцендентні переживання.

В статье выделены наиболее полные психологические определения сексуальности человека. Приведены основные известные на данное время направления исследования, теории и модели сексуальности. Представлены результаты психологического опроса взрослых по поводу их представлений о собственной сексуальности. Выявлено, что около 15% респондентов говорят о присутствии переживаний трансцендентного характера, что даёт возможность предположить наличие духовного уровня сексуальности личности. Проанализированы характеристики духовности и понятие трансцендентности. Выделены телесный, душевный и духовный уровни функционирования сексуальности.

Ключевые слова: сексуальность, теории сексуальности, модели сексуальности, телесный, душевный и духовный уровень сексуальности, трансцендентные переживания.

The article singles out the most comprehensive psychological definition of human sexuality. It provides key known areas of current research, theories and models of sexuality. The results of psychologi-

cal survey of adults regarding their ideas about their own sexuality are provided. It was found that about 15% of respondents indicate presence of the transcendent nature experience that allows assuming existence of the spiritual level of human sexuality. The notions of spirituality and transcendence characteristics are analyzed. Bodily, emotional and spiritual level of sexuality functioning are singled out.

Keywords: *sexuality, theories of sexuality, models of sexuality, bodily, emotional and spiritual level of sexuality, transcendental experience.*

Постановка проблеми. У сучасній науці, попри широкий інтерес до теми сексуальності, існує велика кількість різноманітних визначень сексуальності і відсутня однастайність у розумінні цього феномену. Основними відомими моделями, які намагаються описати сексуальності людини є: біологічне розуміння, еволюційна, теологічна, біхевіоральна позиція, психогідралічна та екологічна модель (М. Волен і Дж. Шмідт), модель подвійного контролю (Dual Control Model) (J. Bancroft, C. A. Graham, E. Janssen, S. A. Sanders), теорія сексуального сценарію (У. Саймон і Д. Геньон), концепція сексуальної збудливості Р. Уейлена, «гіпотеза редукції стимул-реакції», теорія «сексуального сценарію», теорія «карти кохання» Дж. Мані, теорія сексуальних стратегій Д. Басса. У жодній із теорій не фігурує поняття духовності. Однак у наших психологічних дослідженнях виявлено, що близько 15 відсотків опитаних респондентів віком від 19 до 46 років говорять про трансцендентний характер переживання у процесі реалізації сексуальності. Тому в моделі сексуальності необхідно виокремлювати духовний рівень. **А метою** статті є обґрунтування духовного рівня сексуальності людини.

Короткий огляд останніх досліджень і публікацій за темою. За визначенням Є. Кащенко, людська сексуальність – це надзвичайно яскраве явище, обумовлене об'єктивними і суб'єктивними аспектами, внутрішньоособистісними та позаособистісними факторами, які включають сукупність біологічних, психологічних, соціальних, культурних процесів, пов'язаних із проявом та задоволенням статевої функції. Однак дослідник зазначає, що відсутність загальноприйнятої концепції сексуальності змушує визначати її в описових категоріях. Він також визначає психологію сексуальності як сукупність міждисциплінарних знань про життя людини, обумовлене її психосексуальною активністю [4; 8].

Прихильник концепції динамічної психіатрії Г. Аммон пише, що конструктивна сексуальність, інтегрована в цілісну психічну активність індивіда, означає здатність до встановлення зрілого партнерського симбіозу, як взаємно збагачуючого єднання самодостатніх особистостей, спрямованого на «відкриття» партнера, відчуження його унікальності, а також безумовне тілесне, душевне і духовне злиття. Таке єднання не обумовлене виключно біологічними потребами, вільне від рольових фіксацій і страхів, що допускає можливість виходу з нього без руйнівного почуття провини і переживання втрати [15].

У сучасній науці наявне поступове відокремлення психології сексуальності як науки від сексології. Однак до цього часу не здійснено розмежування кордонів досліджень і предметів наук. Не дивлячись на те, що таке розділення виглядає як само собою зрозуміле і логічне, на теперішній час у літературі не зустрічаємо відповідного методологічного доробку. На нашу думку, доцільно було б виокремити «статевість» (сексуальність у контексті медико-біологічному) у якості предмета сексології, а сексуальність (у контексті психологічному) вважати предметом психології сексуальності [4].

Як ми вже зазначали в попередніх публікаціях [4; 5], представники медико-біологічного та еволюційно-етологічного напрямку у вивченні сексуальності зводять її до тілесно-поведінкових реакцій. Так у біологічній моделі увесь спектр сексуальності зводиться до біологічної проблематики, тобто у людській сексуальності бачать лише фізіологічні прояви. Представників цього напрямку більше цікавить організм людини, ніж її особистість. Вирішення проблеми зводиться до пошуку універсального засобу – «пігулки». У психогідралічній моделі розглядають лібідо як первісний енергетичний імпульс людини, життєву силу й енергію. Саме лібідо визначає всю еволюцію особистості від народження і до смерті. Замасковані перетворення лібідо пояснюють індивідуальні нахили, симпатії й антипатії, потаємні бажання, страхи і багато інших особливостей особистості. Сексуальна мотивація визначається цими особливостями і вираженістю внутрішнього сексуального напруження, що вимагає розрядки. Форми перетворення сексуальної енергії лягли в основу концепції сублімації З. Фрейда, за якою сексуальна енергія може мати два виходи:

- шляхом досягнення сексуальної насолоди, що є примітивнішою формою розрядки;

• шляхом сублімації, тобто шляхом переходу в іншу форму, у прояв на «вищому» рівні, коли первісна енергія лібідо переключається на інші форми активності.

В екологічній моделі М. Волен і Дж. Шмідт трактують сексуальну мотивацію як схильність до реагування певним чином на певні подразники. Така схильність виникає на основі двох компонентів:

1) вроджених біофізіологічних особливостей, які змінюються в процесі онтогенезу;

2) набутих особливостей, які з'являються в результаті навчання і є узагальненням усього комплексу життєвого сексуального досвіду людини.

Сексуальна мотивація базується на поєднанні двох цих компонентів. Сексуальна активність і сексуальна поведінка є результатом процесу навчання, соціалізації, що спирається на відповідну нейрофізіологічну основу.

Соціокультурні фактори сексуальності найдетальніше описує теорія «скрипту» американських соціологів Джона Геньона й Уільяма Саймона. З елементами сексуального сценарію тісно пов'язані сексуальні реакції людини. До сценарію автори відносять:

– еротичні *фантазії*, котрі особа ніколи не намагається, не може або навіть не хоче реалізувати в повному обсязі;

– *плани* реальної поведінки, котрі індивід більш чи менш послідовно втілює в життя;

– *проміжні орієнтири*, які виникають у процесі сексуальної взаємодії («якщо він/вона зробить щось, я зроблю це»);

– *пам'ять*, яка організовує минулий сексуальний досвід у більш-менш послідовне ціле [1; 10].

У теорії сексуальних стратегій Д. Басса з точки зору еволюційної психології всі психологічні механізми в людській сексуальності виникли шляхом природного відбору в процесі еволюції. Ці психологічні механізми забезпечують сексуальну адаптацію індивіда до мінливих умов навколишнього середовища. У процесі еволюції чоловіки і жінки стикалися з різними адаптивними проблемами, тому в них сформувалися відмінні один від одного сексуальні стратегії.

Чоловіки і жінки виробили стратегічний репертуар, який містить: 1) короткострокові (пошук тимчасового сексуального парт-

нера), 2) довгострокові (пошук постійного партнера) стратегії. Під час вирішення короткострокових і довгострокових завдань у них виникають різні адаптивні проблеми [10].

Модель Dual Control, розроблена колективом авторів (**John Bancroft, Cynthia A. Graham, Erick Janssen and Stephanie A. Sanders**) в Інституті сексологічних досліджень А. Кінзі у США (The Kinsey Institute for Research in Sex, Gender, and Reproduction, Indiana University) припускає, що сексуальні реакції включають взаємодію між процесами сексуального збудження і гальмування. Модель додатково постулює, що люди відрізняються за їх схильністю до статевого збудження і сексуального гальмування, і що такі варіації допомагають зрозуміти більшу частину мінливості людської сексуальності. Автори вважають, що адаптивними є «нормальні» рівні схильності до інгібування [17].

Д. Мані вважає, що процес психосексуального розвитку починається з моменту зачаття. Онтогенезу передуює пренатальний період розвитку сексуальності, у процесі якого відбувається формування статі (на генетичному, гонадному та морфологічному рівнях) і структур мозку, відповідальних за сексуальну поведінку (статева диференціація мозку). Цікавою є теорія «карти кохання» Д. Мані, згідно з якою образ ідеального партнера (коханого / коханої) формується у дитячому віці (5–8 років) і з часом ця несвідома матриця лише доповнюється більш конкретизованими характеристиками та образами. Образ ідеальної партнерки спочатку зорієнтований на зовнішні ознаки і є сукупністю еротично значущих для людини якостей, проте юнак може закохатися у дівчину, схожу на його ідеал не за всіма, а тільки за кількома ознаками. Зміцнення установки відбувається в еротичних гетеросексуальних контактах: танці, обійми, поцілунки, тілесні ласки [11; 12].

Виклад основного матеріалу. Із поняттям сексуальності тісно пов'язаний феномен інтимності. За визначенням і моделлю інтимного життя людини відомого українського вченого В. Татенка, інтимне – це суб'єктивна критеріальна система, на основі якої здійснюються реальна самооцінка й оцінка, самоприйняття і прийняття інших людей, явищ і подій. Це когнітивний рівень інтимності. «Сутнісною ознакою інтимності є переживання людиною близькості, спорідненості, сокровенності, сакральності, а найперше – почуття любові (в його різних вимірах) до власного життя, до іншої людини, до своєї родини і рідної землі, до рослини і тварини,

до сонця і зоряного неба, до світу і до його творчого начала» [14]. Ця сутнісна ознака інтимності, на нашу думку, знаходить своє відображення в реалізації сексуальності людини.

Інтимний світ людини, як і її сексуальність, еволюціонує протягом онтогенезу і характеризується інтенцією до розвитку, рушійними силами якого є різні суперечності між: індивідуальною та міжіндивідуальною формами інтимності; інтимно-тілесним, інтимно-душевним та інтимно-духовним; учинковими та злочинними, патологічними формами інтимної поведінки; інтимним та екстимним. Структурна модель інтимності за В. Татенком акцентує увагу на діалектичному поєднанні індивідуального і групового суб'єктів інтимного життя, на необхідності виділення різних **планів** інтимної активності (тілесного, душевного та духовного), а також індивідуального та групового способів актуалізації інтимних цінностей та смислів, почуттів та стосунків у формі вчинку, як його розуміли М. М. Бахтін, В. А. Роменець та їхні послідовники [14].

Духовність – це інтегральне утворення людської психіки, складне гармонійне поєднання певних психічно-процесуальних та особистісних якостей людини. За визначенням М.-Л. Чепи, духовність – це сукупність системно інтегрованих особливостей когнітивно-інтелектуальної, почуттєво-емоційної та вольової сфер, яка забезпечує людині здатність до психічно-особистісного вдосконалення та самовдосконалення. Інакше кажучи, духовність, з одного боку, є системно-інтегрованою складовою психіки, з іншого – синергетичним чинником взаємодії різних психічних сфер людини [16].

Наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. у сучасній науці на тлі загальної гуманізації спостерігається посилення уваги до феномену духовності з боку вітчизняних психологів. Найспецифічнішими формами прояву духовності, на думку Ж. Маценко, є духовні стани та почуття – недостатньо досліджені традиційною психологією явища. Вражаючим фактом у людському чуттєво-інтелектуальному досвіді завжди були ті дивні моменти внутрішнього «інсайту», які серед філософів одержали назву «космічна» або «розширена» свідомість. Найчастіше вони виникають у процесі спілкування людини з особою, яку палко кохає, або ж споглядання краєвидів природи, творів мистецтва. Цієї миті людина переживає бурхливе емоційне піднесення, почуття полегшення, свободи, всеохоплюючої любові до всього світу. У деякого виникають відчуття, що його

власне «Я» розширилося до меж Всесвіту, дехто усвідомлює себе маленькою часткою цього нескінченного світу. Тоді зникає межа між живим та неживим у природі, людиною й тваринами, близькими й незнайомими – усе сприймається як єдине ціле, невід’ємною частиною якого є той, хто переживає духовний стан.

Люди, які мають досвід духовних станів, стверджують, що після пережитого їх охоплювали почуття любові до всього живого, бажання творити добро [13]. Ці стани також можна назвати трансцендентними.

Трансцендентність (від лат. *transcendens* – той, хто виходить за межі) – філософський термін, який описує те, що принципово не досягне пізнання за допомогою досвіду, або не базується на досвіді. У широкому сенсі трансцендентне розуміють у якості «потойбічного» на відміну від іманентного [2; 3; 6].

Системно-структурний аналіз духовності як феномену психології дав змогу виокремити такі її компоненти: вчинково-поведінковий, когнітивно-інтелектуальний, вольовий, почуттєво-емоційний, гуманістичний та естетичний [7; 9].

Зазначимо також, що на думку А. Лоуена, який, як відомо, займається психологічними проявами тілесності, саме духовність «олюднює» сексуальність людини, відмежовує її від тваринного світу. Відтак, можна припустити, що всі компоненти духовності матимуть стосунок і до сексуальності людини.

І справді, до прикладу, почуттєво-емоційний компонент духовності передбачає розвиненість емоційної сфери (здатність до переживання різноманітної гами емоцій та почуттів, у тому числі й екзистенціальних – совість, провина, сумнів, любов, віра, надія, каяття, що виконують функцію глибинного зв’язку людини зі Всесвітом, підтримують константність особи та її індивідуальну цілісність). Гуманістичний компонент духовності виявляється у ставленні людини до будь-якої форми життя як вищої цінності; повазі до внутрішнього світу іншої людини, яка поєднується зі здатністю до співчуття та реалізується через втілення у взаємини з цією людиною найвищих духовних цінностей – добра, краси, любові [7].

Матеріали і методи. З метою перевірки нашого припущення про існування духовного рівня сексуальності людини ми здійснили анкетування, під час якого 73 респондентам було запропоновано продовжити речення:

1. Ваше сексуальне життя і Ваша сексуальність для Вас – це...

2. Коли Ви думаєте про сексуальність, бачите, спілкуєтесь із привабливою сексуально людиною, то відчуваєте: ...

3. Ваша сексуальність у Вас викликає...

За допомогою контент-аналізу було виокремлено найрозповсюдженіші відповіді і наступним 95 опитуваним запропоновано відзначити ті пункти, які відповідають їхнім уявленням про сексуальність. Також аналізувалися деякі демографічні показники.

Серед опитаних віком від 19 до 46 років 17% становили чоловіки, 40% становили особи віком від 26 до 46 років. Серед опитаних 28% не мають сексуального досвіду, 23% зустрічаються і мають сексуальні стосунки, 13% перебувають у громадянському шлюбі, 34% одружені, серед яких 41% дуже задоволені сексуальним життям. Для 32% опитаних сексуальність є реалізацією інстинкту продовження роду, статевого потягу, для 29% сексуальність – прагнення задоволення, для майже половини – бажання відчути прийняття, прихильність, любов, а 60% у сексуальності задовольняють потребу близькості, інтимності. Невеликий відсоток у сексуальності відчувають потребу бути потрібним/-ою, оціненим/-ою позитивно і вважають своєю самореалізацією (по 3%). Зазначимо, що опитувані могли обирати кілька відповідей одночасно. Отже, як показують результати, найзначимішою потребою і мотивом реалізації сексуальності серед опитаних є відчуття близькості, інтимності.

Якщо проаналізувати спектр емоційних переживань, пов'язаних із сексуальністю, то 33% відчувають активізацію, поживлення, 11% – задоволення, 27% хочуть сподобатись, 35% бажають зблизитися зі спорідненою душею, що знову вказує на прагнення сучасної людини до інтимності. 16% опитаних прагнуть кохання, 14% відчувають емоції трансцендентного рівня (любов до всього живого, свою єдність зі світом, космосом). Шляхом прямого запитання, що відповідає тілесному, душевному і духовному рівню, було підтверджено теоретичне припущення щодо необхідності виокремлення духовного рівня сексуальності. Адже 15% респондентів напряму відповіли, що сексуальність викликає в них трансцендентні переживання, сягає духовного рівня.

Результати опитування були внесені до таблиці та опрацьовані за допомогою статистичних методів (кореляційний, порівняльний і факторний аналіз) за допомогою пакету Statistica 8.0. Зазначи-

мо, що трансцендентність переживань має прямий функціональний зв'язок на рівні значущості $p \leq 0,05$ (лінійна кореляція за Спірменом) із проживанням у місті ($r=0,39$), потребою в інтимності ($r=0,58$), відчуттям любові до всього живого ($r=0,41$), зворотній зв'язок із душевними переживаннями ($r=-0,45$).

Порівняльний аналіз між групами осіб, що обрали духовний рівень як основний у реалізації сексуальності, і всіма іншими за Т-критерієм Стьюдента на рівні значущості $p \leq 0,05$ показав статистично значущі відмінності, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Статистично значущі відмінності за Т-критерієм Стьюдента між групами осіб, що обрали духовний рівень як основний у реалізації сексуальності, й іншими

T-tests; Grouping: 14.В.викликає трансцендентні переж (Spreadsheet1) Group 1: 0 Group 2: 1							
	Інші	Дух. рів.	t-value	df	p	Valid N – 0	Valid N – 1
1. Стать	0,10526	0,4666	-3,656	89	0,00043	76	15
2. Вік	24,8026	29,2	-2,376	89	0,01960	76	15
6. Сімейн стан	2,92105	4,3	-2,379	89	0,01947	76	15
12. Ваш варіант	0,01316	0,1333	-2,433	89	0,01697	76	15
13. В.хочете поділ емоціями	0,31579	0,0666	1,996	89	0,04890	76	15
13. Е.відчуваю любов до всього живого	0,10526	0,3333	-2,351	89	0,02092	76	15
14. Б.стосується душевних переживань	0,78947	0,2	5,076	89	0,00000	76	15

Серед опитаних, які зазначають про зв'язок із трансцендентним, більше чоловіків, ніж в інших групах, сконцентрованих на тілесних і душевного рівня переживаннях. Це переважно міські жителі з вищою освітою, зрілого віку (середній вік у цій групі 29 років), чие дитинство пройшло в обласному або районному центрі, які мають сім'ю або перебувають у громадянському шлюбі про-

тягом не менше 4 років, не є релігійними і мають переважно молодшого сиблінга.

Факторний аналіз підтвердив певною мірою дані кореляційно-го та порівняльного аналізу. Методом кам'яного осипу було виявлено, що можна зупинитися на 6-факторній моделі, яка пояснює, за даними кумулятивної статистики, 52% розкиду даних. Після варимакс-обертання показник «Трансцендентність переживань» увійшов до другого за значущістю фактора, який пояснює 9% дисперсії даних. Факторна вага цього показника найбільша в цьому факторі (-0,76), а значить визначальним є його значення. До цього ж фактора увійшли також показники «сексуальність стосується душевних переживань» (0,60) і бажання поділитися емоціями (0,55). Як видно, трансцендентність переживань і відчуття емоційно-душевного рівня мають зворотній знак. Отже, переважно опитувані відносять свої сексуальні переживання або до духовного, або до душевного рівня.

Висновки. Виявлено, що сучасна освічена урбанізована людина зрілого віку, не дивлячись на відсутність релігійних вірувань, під час реалізації сексуальності задовольняє духовні потреби. Тому, поряд із тілесним та душевним рівнем сексуальності, необхідно виокремлювати і досліджувати її духовний рівень. Результати наших досліджень мали на меті апробувати теоретичну модель сексуальності людини, описану нами в попередніх публікаціях. Дані емпіричного опитування підтвердили існування духовного рівня сексуальності людини. Результати цього і наступних досліджень слугуватимуть розширенню та поглибленню наукових уявлень про психологію сексуальності людини.

Література:

1. Акімова Л. Н. Психологія сексуальності / Л. Н. Акімова. – Одеса : СМІЛ, 2005. – 198 с.
2. Амінова А. Р. Становление философии как трансцендирующего знания: монография / А. Р. Амінова. – Уфа : БашГУ, 2012.
3. Гайденко П. П. Прорыв к трансцендентному: Новая онтология XX века / П. П. Гайденко. – М. : Республика, 1997.
4. Гупаловська В. А. Визначення феномену сексуальності як предмета психології сексуальності / В. А. Гупаловська // Тези звітної наукової конференції філософського факультету за 2014 рік. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – С. 95–98.

5. Гупаловська В. А. Психологічна модель сексуальності / В. А. Гупаловська // Матеріали III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю « Особистість у сучасному світі». – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – Ч. 2. – С. 55-59.

6. Жаров С. Н. Трансцендентное в онтологических структурах философии и науки : диссертация... д-ра филос. наук : 09.00.01. – Воронеж, 2007.

8. Караульна Н. В. Духовність як чинник самовизначення людини / Н. В. Караульна // Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Н. В. Караульна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 18 с.

9. Кашенко Е. А. Ключевые проблемы психологии сексуальности / Е. А. Кашенко. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://kea-com.ru/klyuchevye-problemy-psixologii-seksualnosti/>.

10. Колісник О. П. Ступені духовності та психічні механізми саморозвитку особистості / Ментальність. духовність. Саморозвиток особистості. Тези доп. та матеріали Міжнар. н-практ. конф. – Луцьк, 1994, I част., III розд. – С. 349–392.

11. Кон И. С. Введение в сексологию / И. С. Кон. – М., 1988.

12. Мастерс У. Г. Основы сексологии (HUMAN SEXUALITY) / У. Г. Мастерс, В. Е. Джонсон, Р. К. Колодни; [Пер. с англ.]. – М. : Мир, 1998. – 842 с.

13. Мани Дж. Ориентация / Дж. Мани, П. Такер // Сексология (хрестоматия). – СПб: Питер, 2001. – 512 с.

14. Маценко Ж. М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання / Ж. М. Маценко. – К. : Освіта України. – 2010. – 100 с.

15. Татенко В. До питання про структуру і типологію інтимного життя / В. Татенко // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С. 164-169.

16. Терминологический глоссарий основных терминов динамической психиатрии / Под ред. В. А. Шаповаловой. [Електронний ресурс]. Доступно з: <http://vocabulary.ru/dictionary/9/word/seksualnost>.

17. Чепань М.-Л. А. Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості / М.-Л. А. Чепань // Тези доп. та матеріали Міжнародн. н.-практ. конференції. – Луцьк, 1994. I част., III розд. – С. 171.

18. Bancroft J., The dual control model: current status and future directions / J. Bancroft, C.A. Graham, E. Janssen, S. A. Sanders // Journal of Sex Research. – Volume 46. – Issue 2-3. – 2009.